

۱۱۲۰ پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

سرشناسه:	موحدایطحی، محمدتقی، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور:	تحلیلی بر اندیشه‌های علم دینی در جهان اسلام / سیدمحمدتقی موحدایطحی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	۴۵۶ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۰۰۵-۰
وضعیت فهرست نویسی:	فایا.
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۴۳۵ - ۴۵۵.
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۵ (فیا).
یادداشت:	چاپ سوم: ۱۳۹۶ (فیا).
موضوع:	علم و دین
موضوع:	اسلام و علوم
موضوع:	دین -- فلسفه
موضوع:	دینداری
شناسه افزودن:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية.
رده بندی کنگره:	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی دیویی:	۱۳۹۵ ۳/۸/۳/۲۴۰/BL
شماره کتابشناسی ملی:	۲۱۵
	۴۱۵۱۷۵۹

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

تحلیلی بر اندیشه‌های علم دینی در جهان اسلام

مؤلف: سیدمحمدتقی موحدایطحی

چاپ سوم: ۱۳۹۶ ش / ۱۴۳۸ اق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۲۱۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰ نسخه

مراکز پخش

ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸

تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ ● تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶

ایران، قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸. تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۰۲

pub.miu.ac.ir ✉ miup@pub.miu.ac.ir ● https://telegram.me/pub_almostafa

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

تحلیلی بر اندیشه‌های علم دینی در جهان اسلام

سید محمد تقی موحد ابطحی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر
المصطفی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعه المصطفی علیه السلام العالمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

- پیشگفتار..... ۱۱
۱. دورنمایی از علم دینی..... ۲۵
- زمینه تاریخی شکل‌گیری گفتمان علم دینی در جهان اسلام..... ۲۶
- اولین رویارویی امت اسلامی با تمدن‌های دیگر..... ۲۶
- مواجهه جدید تمدن اسلامی با تمدن غربی..... ۲۹
- سه گونه مواجهه با دستاوردهای تمدن غرب..... ۳۳
- سه مرحله مواجهه جهان اسلام با غرب در دو قرن گذشته..... ۳۶
- علم عربی و بومی، بدیل اسلامی‌سازی معرفت و علم دینی..... ۴۰
- موج جدید اسلامی‌سازی معرفت و نهادهای اجتماعی..... ۴۵
۲. دیدگاه موافقان علم دینی..... ۵۹
- بخش اول: تعریف علم دینی..... ۶۰
- محدوده اسلامی‌سازی علوم..... ۷۰
- بخش دوم: امکان علم دینی..... ۷۵
۱. تبیین فلسفی جهت‌داری علم و امکان علم دینی..... ۷۵
۲. تبیین جامعه‌شناختی جهت‌داری علم و امکان علم دینی..... ۷۸
۳. تبیین روان‌شناختی جهت‌داری علوم و امکان علم دینی..... ۸۱
۴. استناد به علم‌شناسی اثبات‌گرا در اثبات امکان علم دینی..... ۸۴
۵. استناد به علم‌شناسی ابطال‌گرا در اثبات امکان علم دینی..... ۸۸

۶. استناد به علم‌شناسی مابعداثبات‌گرایی، جهت اثبات امکان علم دینی ۹۱
۷. استناد به تاریخ علم برای اثبات امکان علم دینی ۹۵
- بخش سوم: ضرورت علم دینی ۱۰۱
۱. ضرورت علم دینی برای غلبه بر مشکلات علم جدید ۱۰۲
۲. عدم کفایت عقل بشری و ضرورت علم دینی ۱۰۴
۳. ضرورت علم دینی به استناد سرپرستی همه‌جانبه دین ۱۰۶
۴. دینی‌گرایی در علم، یک وظیفه معرفتی ۱۰۹
- بخش چهارم: روش‌های پیشنهادی برای تولید علم دینی ۱۱۲
۱. روش استنباطی تولید علم دینی ۱۱۴
- الف) انگیزه استفاده از روش استنباطی در تولید علم دینی ۱۱۵
- ب) چگونگی استفاده از متون دینی برای تولید علم دینی ۱۱۶
- ج) بهره‌گیری از روش استنباطی در کشف قوانین اجتماعی ۱۱۹
- د) رابطه یافته‌های حاصل از روش اجتهادی با دیگر روش‌های کسب معرفت ۱۲۱
- ه) قابلیت بهره‌گیری از علم اصول در روش استنباطی تولید علم دینی ۱۲۶
- و) ضرورت بازنگری در اصول موجود و بهره‌گیری از روش ترکیبی ۱۳۱
- ز) جمع روش استنباطی و دیگر روش‌های فهم واقع ۱۳۳
۲. روش تهذیب و تکمیل علوم موجود ۱۳۵
۳. روش میناگرا در تولید علم دینی ۱۴۸
- الف) چگونگی دستیابی به مبانی اسلامی علوم ۱۴۹
- ب) توحید، مبانی‌ترین اصل در فرایند تولید علم دینی ۱۵۰
- ج) نقش آموزه‌های دینی در اصلاح مبانی انسان‌شناسی علوم اجتماعی ۱۵۴
- د) چگونگی گذر از مبانی فلسفی به نظریه علمی ۱۵۵
- ه) نمونه‌ای از روش مینامحور برای تولید علم دینی ۱۵۷
- قرار دادن دستاوردهای عقل در هندسه معرفت دینی ۱۶۰
۱. تعریف علم و دین ۱۶۰
۲. دینی بودن دستاوردهای علمی ۱۶۲
۳. حجیت شرعی یافته‌های یقینی عقل تجریدی ۱۶۴
۴. حجیت شرعی یافته‌های علوم تجربی ۱۶۶
- بخش پنجم: هنجارگرایی در علم ۱۷۰

۱. انتخاب نظام ارزشی و بینشی برای پشتیبانی از علوم اجتماعی ۱۷۱
۲. چگونگی جمع دیدگاه توصیفی و دیدگاه هنجاری در علم دینی ۱۷۳
۳. راهکارهای پیشنهادی برای دستیابی به عینیت در علوم انسانی اسلامی ۱۷۵
۴. زیر سؤال بردن مفهوم عینیت ۱۷۶
- بخش ششم: واقع‌گرایی و نسبی‌گرایی در علم دینی ۱۷۷
۳. ادله مخالفان علم دینی ۱۸۷
- بخش اول: امتناع علم دینی ۱۸۹
۱. شکست تلاش‌های انجام‌شده برای تولید علم دینی ۱۸۹
۲. نبودن تلقی مشترکی از علم دینی ۱۹۲
۳. امتناع علم دینی لازمه استقلال علم و دین ۱۹۲
۴. عینیت علم و امتناع علم دینی ۱۹۵
۵. امتناع علم دینی با به‌چالش کشیدن تأثیرگذاری‌های دین در فعالیت علمی ۱۹۶
۶. وحدت علم و امتناع علم دینی ۲۰۷
۷. وحدت روش علمی و امتناع علم دینی ۲۰۹
۸. رئالیسم عقل‌گرای انتقادی و امتناع علم دینی ۲۱۱
- بخش دوم: عدم ضرورت تولید علم دینی ۲۱۴
۱. ناتوانی نتایج سوء علم جدید در اثبات ضرورت علم دینی ۲۱۵
۲. نقصان معرفت‌شناختی علم جدید، دلیلی ناکافی در اثبات ضرورت علم دینی ۲۱۹
۳. ناسازگاری علم جدید و دین، دلیلی ناکافی برای اثبات ضرورت علم دینی ۲۲۴
- بخش سوم: نامطلوب بودن تولید علم دینی ۲۲۷
۱. نامطلوب بودن تولید علم دینی از نظر علم ۲۲۸
۲. نامطلوب بودن تولید علم دینی از نظر دین ۲۳۰
۳. نامطلوب بودن علم دینی از نظر اجتماعی ۲۳۲
- بخش چهارم: اخلاقی نبودن علم دینی ۲۳۴
۴. بررسی آرای موافقان و مخالفان علم دینی ۲۴۱
- ارزیابی ادله تاریخی امتناع علم دینی ۲۴۱
- عدم رعایت شروط استدلال استقرائی ۲۴۲
- خنده‌دار بودن شواهد تاریخی مورد استناد ۲۴۵

- ۲۴۸ ..... امکان ارائه تلقی مشترکی از علم دینی
- ۲۵۱ ..... خلط مقام ثبوت و اثبات در اثبات امتناع علم دینی
- ۲۵۲ ..... امکان علم دینی براساس موضوع علم در مقام اثبات
- ۲۵۳ ..... امکان علم دینی براساس روش علم در مقام اثبات
- ۲۵۳ ..... امکان علم دینی براساس غایت علم در مقام اثبات
- ۲۵۴ ..... امکان علم دینی با توجه به شیوه تکوین علوم
- ۲۵۷ ..... امکان علم دینی از طریق تأثیرگذاری دین در فعالیت دینی
- ۲۵۹ ..... نقش انگیزه در جهت‌دهی به علم
- ۲۶۱ ..... مسئله‌گزینی و امکان علم دینی
- ۲۶۲ ..... انتخاب پیش‌فرض و امکان علم دینی
- ۲۶۴ ..... کاربرد علم و امکان علم دینی
- ۲۶۵ ..... روش علمی و امکان علم دینی
- ۲۶۶ ..... تأثیر زمینه اجتماعی و دینی بر فرایند نقادی تجربی
- ۲۷۲ ..... تأثیر زمینه اجتماعی و دینی بر تحلیل نظری
- ۲۷۵ ..... سه دلیل بر امکان علم دینی بر مبنای آرای مخالفان علم دینی
- ۲۷۷ ..... امکان علوم انسانی و اجتماعی دینی به‌عنوان تکنولوژی‌های انسانی
- ۲۷۸ ..... تکنولوژی اجتماعی دینی، دغدغه طرف‌داران علم دینی
- ۲۸۲ ..... قابل تصور، امکان‌پذیر و مطلوب بودن گونه‌های خاص تکنولوژی
- ۲۹۰ ..... امکان علم دینی در روش‌شناسی حدس‌ها و ابطال‌ها
- ۲۹۷ ..... دفاع از علم دینی بر مبنای روش‌شناسی منطق موقعیت
- ۳۰۸ ..... سنجش ادله ضرورت تولید علم دینی
- ۳۰۹ ..... سنجش برهان‌های ناظر به مشکلات علم جدید
- ۳۱۱ ..... سنجش برهان ناظر به وظیفه معرفتی
- ۳۱۳ ..... سنجش برهان‌های ناظر به سرپرستی دین بر عرصه‌های حیات بشری
- ۳۱۴ ..... عدم نیاز به اثبات ضرورت علم دینی
- ۳۱۵ ..... مطلوبیت علم دینی
- ۳۱۷ ..... تأثیر ابطال علم دینی بر آموزه‌های دینی
- ۳۱۹ ..... اخلاقی بودن علم دینی
- ۳۲۲ ..... دو راهکار تولید علم دینی بر مبنای آرای مخالفان علم دینی
- ۳۲۳ ..... ۱. چگونگی تولید علم دینی، به‌مثابه علم مستخرج از متون دینی

۲. چگونگی تولید علم دینی، از طریق هماهنگ‌سازی شبکه باورها ۳۲۷
- بررسی روش استنباطی تولید علم دینی ۳۳۵
۱. بررسی الگوی اول تولید علم دینی در رویکرد استنباطی ۳۳۵
۲. بررسی الگوی دوم تولید علم دینی در روش استنباطی ۳۳۹
- بررسی روش تهذیب و تکمیل علوم موجود ۳۴۴
۱. وارد نبودن نقدهای ملکیان و باقری بر قرائت ارائه‌شده از رویکرد تهذیب ۳۴۷
۲. روش تهذیب و تکمیل علوم موجود بهترین گزینه در شرایط خاص ۳۵۷
۳. تحقق خارجی روش تهذیب و تکمیل علوم موجود ۳۵۹
- بررسی روش مبنایگر در تولید علم دینی ۳۶۱
- بررسی شروط دینی دانستن دستاوردهای علمی ۳۶۲
- بررسی جایگاه عینیت و معقولیت در علم دینی ۳۶۸
- بررسی راهکارهای پیشنهادی برای دستیابی به عینیت ۳۷۱
- محدود ساختن هنجارگرایی در ارزیابی پدیده‌ها ۳۷۶
- نسبت علم دینی با واقع‌گرایی و نسبیت‌گرایی ۳۷۶
۱. علم دینی مبتنی بر مابعداثبات‌گرایی و نسبیت‌گرایی ۳۷۸
۲. علم دینی مبتنی بر معرفت‌شناسی اجتماعی و نسبیت‌گرایی ۳۸۶
۳. نسبیت‌گرایی نتیجه انکار نقش واقعیت مستقل از ذهن و زبان در علم ۳۸۹
۴. نقش واقعیت مستقل از ذهن و اجتماع در ارزیابی نظریه‌ها ۳۹۲
۵. نسبیت‌گرایی لازمه نفی جایگاه صدق در نظریه معرفت‌شناسی ۳۹۶
۶. نفی کاشفیت مطلق یا نفی مطلق کاشفیت؟ ۴۰۰
۷. نسبیت‌گرایی، نتیجه نفی مطلق علیت بین ذهن و عین در فرایند ادراک ۴۰۴
۸. نسبیت‌گرایی نتیجه تحویل علم به تکنولوژی ۴۰۸
۹. توسل به فاعل و اراده مافوق برای گریز از نسبیت‌گرایی ۴۰۹
- واقع‌گرایی یا ابزارگرایی در اعتقاد به وجود خداوند ۴۱۰
۱. واقع‌گرایی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی در عرصه انسان‌شناسی ۴۱۳
۲. دلیل اصرار بر رویکرد رئالیستی به علم و تکنولوژی ۴۱۵
- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی طرح ۴۲۵
- کتابنامه ۴۳۵